

วิเคราะห์วรรณกรรมแห่งชาติเรื่องหัวใจทอง

The Analysis of National Literature “Hua Jai thong

ชลธิชา หอมฟุ้ง (Cholticha Homfung)*

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
(ที่มา <http://www.su.ac.th/en/about-presidenthall.php>)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นของวรรณกรรมเรื่องหัวใจทอง ผลงานการประพันธ์ของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ผลการวิเคราะห์ทำให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวมีความโดดเด่นทั้งทางด้านกลวิธีในการดำเนินเรื่อง การสร้างสรรค์ฉาก เนื้อหาที่ชวนติดตาม และข้อคิดที่ได้จากเรื่อง นอกจากนี้วรรณกรรมเรื่องหัวใจทองยังสะท้อนให้เห็นบุคลิกภาพและหัวใจของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อันได้แก่ หัวใจของความจงรักภักดี หัวใจของความเป็นครูผู้เห็นความสำคัญของการศึกษา และหัวใจของความเป็นสุภาพบุรุษ

คำสำคัญ : หัวใจทอง, วรรณกรรมแห่งชาติ, ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

* อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

(Faculty of Education, Silpakorn university) อาจารย์ ดร.ชลธิชา หอมฟุ้ง(Cholticha Homfung, Ph.D.)

Tel.087-9261871, E-mail cholticha207@hotmail.com

Abstract

The objective of this article is to analyze the prominent points portrayed in the national literature “Hua Jai Thong” written by the professor Mom Luang Pin Malakul. The study found that the national literature, “Hua Jai Thong” has many distinctive characteristics including the exciting and impressive scenes, content strategies and reliable moral values. In addition to it, the national literature “Hua Jai Thong” also reflect the individuality and heart of the professor. His loyal heart, quality of an inspiring teacher and a gentleman are exalted.

Keywords: Hua Jai Thong, National Literature, Professor Mom Luang Pin Malakul

บทนำ

บุคคลหนึ่งที่ถือกำเนิดขึ้นมาบนโลกนี้ ย่อมต้องจากไปด้วยเงื่อนไขของเวลาหรือกฎของธรรมชาติ แต่อะไรเล่าที่จะยังคงอยู่และฝากไว้ให้เป็นของขวัญกับโลก สิ่งนั้นก็คืออุดมการณ์และความดีงามที่จะแบ่งบานอยู่ในสังคมสืบไป ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ก็เช่นกัน แม้วันนี้ท่านจะจากไป แต่อุดมการณ์และคุณงามความดียังคงแบ่งบานอยู่ในหัวใจของใครหลายคนอยู่เสมอ อุดมการณ์ของความเป็นครูที่ฝากไว้ในวรรณกรรมเรื่อง “หัวใจทอง” ก็เช่นกัน ที่วันนี้มีผู้เห็นค่าแห่งความดีงาม จนทำให้วรรณกรรมเรื่อง “หัวใจทอง” ได้รับการยกย่องให้เป็นวรรณกรรมแห่งชาติ จากกระทรวงวัฒนธรรม ในโอกาสที่ครบ 100 ปี ของการก่อตั้งวรรณคดีสโมสร สิ่งนี้ย่อมเป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่าคุณงามความดีของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ไม่มีวันตาย

หัวใจทองเป็นบทละครพูดองค์เดียวที่ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล แต่งขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2495 เขียนขึ้นในโอกาสฉลองครบ 60 ปี ของกระทรวงศึกษาธิการ และต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้จัดบทละครเรื่องนี้เป็นแบบเรียน

เหตุใดเรื่อง “หัวใจทอง” จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นวรรณกรรมแห่งชาติ นั้นเพราะวรรณกรรมเรื่องนี้ “สูงส่งด้วยคุณค่าและคุณงามความดีในหลายทาง”

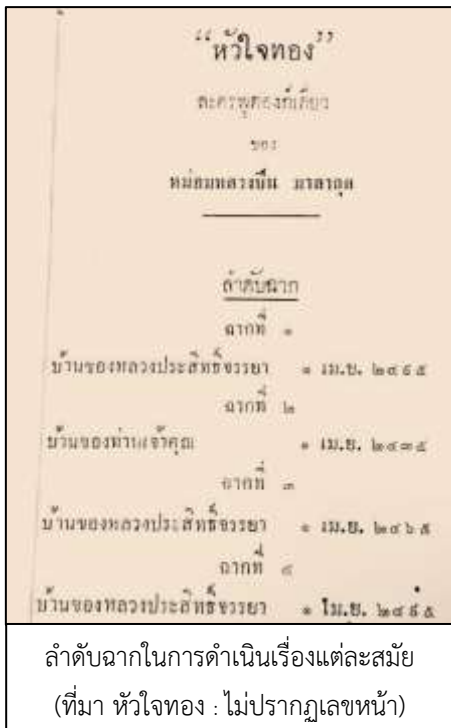

วรรณกรรมเรื่องหัวใจทอง
(ที่มา สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร)

หัวใจของมีเนื้อหาอย่างไร

หัวใจทองเป็นเรื่องราวของหลวงประสิทธิ์จรรยา ข้าราชการบำนาญ ซึ่งตลอดชีวิตรับราชการเป็นครูหลวงประสิทธิ์มีธิดา 2 คน คือ แม่น้อยกับแม่นิด และมีหลานตา 1 คน คือ หนูจิว ซึ่งเป็นลูกของแม่น้อย หลวงประสิทธิ์ได้บริจาคที่ดินของตนเองเพื่อสร้างเป็นโรงเรียน ด้วยอยากให้เด็ก ๆ ได้รับการศึกษา ต่อมาแม่นิดซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นครูแต่ก็ได้ลาออก แม่นิดถูกคนรักชักจูงให้หว่านล้อม หรือพยายามหาโฉนดที่ดินแปลงที่หลวงประสิทธิ์บริจาคเพื่อสร้างโรงเรียน เพราะต้องการทุบโรงเรียนทิ้งและสร้างเป็นตึกแถวแทน แม่นิดมีใจเอนเอียงและเห็นด้วยกับคนรักจึงพยายามหว่านล้อมหลวงประสิทธิ์ เหตุการณ์นี้ทำให้หลวงประสิทธิ์เสียใจและผิดหวังเสียใจที่ลูกสาวคนรองที่ครั้งหนึ่งเคยเห็นความสำคัญของการศึกษาของเด็ก ๆ แต่วันนี้กลับจะมาเป็นผู้ทำลายโรงเรียนที่เป็นบ่อเกิดของการศึกษา แต่ท่ามกลางความผิดหวังก็ยังมีความงดงามแห่งหัวใจเกิดขึ้น นั่นก็คือหนูจิว ลูกสาวของแม่น้อย ซึ่งหนูจิวเป็นเด็กบริสุทธิ์ไร้เดียงสา และนี่ถึงความสุขของตาและบุคคลอื่น ๆ อยู่เสมอ หลวงประสิทธิ์จึงภูมิใจที่หนูจิวเป็นผู้มีหัวใจทอง

ตอนท้ายของเรื่องหลวงประสิทธิ์ได้พูดให้สติแม่นิด ทำให้แม่นิดมีสติคิดได้และไม่เห็นด้วยกับคนรัก และคนรักก็แสดงธาตุแท้ให้เห็นว่าเป็นผู้มีจิตใจไม่ดีงาม เห็นแก่ตัว แม่นิดจึงช่วยพ่อกปกป้องและรักษาโรงเรียนไว้ เหตุการณ์นี้ทำให้หลวงประสิทธิ์ปลื้มใจที่สามารถซื้อความเป็นผู้มีหัวใจทองกลับมาสู่หัวใจของแม่นิดได้อีกครั้ง

กลวิธีในการดำเนินเรื่อง

หัวใจทองเป็นบทละครพูดองค์เดียว ที่ดำเนินเรื่องโดยการเล่าตามลำดับสลับกับการเล่าเรื่องย้อนไปในอดีตแบบวิธีการอดีตย้อนอดีต กล่าวคือ เปิดเรื่องด้วยฉากบ้านของหลวงประสิทธิ์จรรยา วันที่ 1 เมษายน 2495 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล (ยุคปัจจุบันตามบทละคร) จากนั้นสลับการดำเนินเรื่องย้อนไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรงกับวันที่ 1 เมษายน 2435 และย้อนอดีตกลับขึ้นมาในฉากที่ 3 บ้านของหลวงประสิทธิ์จรรยา วันที่ 1 เมษายน 2465 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และตัดกลับมาปิดเรื่องด้วยฉากที่ 4 บ้านของหลวงประสิทธิ์จรรยา วันที่ 1 เมษายน 2495 เช่นเดียวกับฉากเปิด จุดที่น่าสนใจ คือ ในละคร 1 องค์ จะมีทั้งหมด 4 ฉาก ทุกฉากจะเชื่อมโยงสู่วันที่ 1 เมษายน ซึ่งจะแตกต่างกันแต่เพียงยุคสมัยเท่านั้น จุดนี้ทำให้การดำเนินเรื่องไม่น่าเบื่อ เพราะมีการตัดสลับไป

ในยุคสมัยต่าง ๆ จึงนับได้ว่าศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้สร้างสรรค์การดำเนินเรื่องที่สัมพันธ์กับฉากและการดำเนินเรื่องที่ย้อนไปในอดีตในหลายยุค หลายสมัย ซึ่งส่งผลให้เนื้อหาน่าติดตามอีกด้วย

กลวิธีในการเชื่อมโยงเนื้อหาแต่ละยุคสมัยเข้าด้วยกันนั้น ศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้อธิบายไว้ในตอนท้ายของแต่ละฉากอย่างชัดเจน ดังเช่น ในช่วงท้ายก่อนจะปิดฉากที่ 1 เพื่อเชื่อมโยงการดำเนินเรื่องสู่ฉากที่ 2 นั้น ได้ปิดท้ายด้วยบทสนทนาของหนูจิวกับหลวงประสิทธิ์จรรยา และได้ทิ้งท้ายให้หลวงประสิทธิ์จรรยานั่งเอนกายอยู่ตามลำพังเพื่อรำลึกความหลัง อันเป็นการเชื่อมโยงเนื้อหาเข้าสู่การดำเนินเรื่องในฉากที่ 2 ดังนี้

คุณพ่อ ไปเถอะหลาน ไปกินข้าว หลานต้องกินเป็นเวลาจะได้ไม่เสียคน

สมศรี ไปซิคะ คุณจิว คนดี คนดี

จิว ก่อนจิวไปเล่นละคร จิวจะมาฟังคุณตาเล่าต่อ นะคะ

(“คุณพ่อ” พยักหน้ายิ้ม หลานสาวกราบลงบนตักแล้วก็วิ่งเข้าประตูทางขวาไปสมศรีก็ตามไป “คุณพ่อ” อยู่คนเดียว เอาหมอนขวานมากอดไว้บนตัก เอนหลังอยู่ที่เก้าอี้ ขณะนี้เวทาค่อย ๆ มีดลงจนเกือบไม่เห็นอะไร...ขณะที่เปิดม่านสว่างขึ้น...สาวใช้ผมสั้นชื้อสาย...นำชายหนุ่มหญิงสาวเข้ามาคู่หนึ่ง ชายหนุ่มนี้ก็คือ “คุณพ่อ” ในสมัย พ.ศ.2435 นั่นเอง...

(หัวใจทอง : 21-22)

การอธิบายการดำเนินเรื่องดังกล่าวทำให้ผู้รับสารทั้งในฐานะผู้อ่านบทละคร หรือในฐานะผู้จัดการแสดงละคร หรือผู้ชมการแสดงละคร ล้วนเข้าใจเนื้อหาและได้รับอารมณ์รสได้เป็นอย่างดี

การสร้างสรรค์ฉาก

ฉากหลักในเรื่องมีเพียงฉากเดียว คือ บ้านหลวงประสิทธิ์จรรยา ในกรุงเทพฯ แต่ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ใช้การย้อนเวลาไปในอดีตเพื่อเปลี่ยนฉากไปตามยุคสมัย ซึ่งทุกฉากจะใช้วันที่เดียวกันคือวันที่ 1 เมษายน

1 เมษายนมีความสำคัญอย่างไร เหตุใดต้องวันนี้

ฉากแรกเปิดเรื่องด้วย วันที่ 1 เมษายน 2495 ซึ่งเป็นวันข้าราชการพลเรือนและเป็นวันครบรอบ 60 ปีของการตั้งกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อย้อนไป 1 เมษายน 2435 คือวันที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกระทรวงขึ้น 12 กระทรวงและหนึ่งในนั้นคือกระทรวงธรรมการ และ 1 เมษายน 2465 ในฉากที่ 3 ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นวันครบรอบ 30 ปี ของการตั้งกระทรวงธรรมการซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ สิ่งเหล่านี้บ่งบอกความเป็นตัวตนของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ตั้งแต่ความพิถีพิถันในการเลือกวันที่ใช้ในการสร้างฉาก นั้น

แสดงให้เห็นว่าศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มีชีวิตและลมหายใจที่นึกถึงพระมหากษัตริย์ นึกถึงการศึกษา และนึกถึงการรับราชการแทนคุณแผ่นดินอยู่ทุกเวลา การเลือกใช้วันที่ 1 เมษายน จึงเป็นการแสดงให้เห็น

เห็น “หัวใจทองของ ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล” ได้เป็นอย่างดี และนอกจากนี้แล้ววันที่ 1 เมษายน ตั้งแต่ พ.ศ. 2432 เป็นต้นมา ถึง 2483 เป็นวันสำคัญของไทยนั่นก็คือวันขึ้นปีใหม่ของไทย ซึ่งวันปีใหม่นี้ถือได้ว่าเป็นวันดีในการเริ่มต้นสิ่งที่ดีงามเข้าสู่ชีวิตอีกด้วย ดังปรากฏในเรื่องเกี่ยวกับวันปีใหม่ว่า “วันที่ 1 เมษายน เป็นวันปีใหม่ นับว่าเป็นมงคลอีกข้อหนึ่ง ลุงขอให้พรแก่เจ้าทั้งสองให้มีอายุยืน ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและภัยอันตราย” (หัวใจทอง :30)

การสร้างสรรค้ฉากดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความสามารถและคุณลักษณะของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ที่ได้เชื่อมโยงวัน เดือน เดียวกันในการสร้างฉากให้ต่างยุค ต่างสมัยกัน แต่ทุกยุค ทุกสมัย ล้วนมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

เนื้อหาและข้อคิด

“หัวใจทอง” เป็นบทละครที่ได้แทรกข้อคิดไว้ในทุกช่วงของเนื้อหาได้อย่างสนิทแนบเนียน ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ชมไม่เกิดความรู้สึกว่าเป็น “ผู้แต่งกำลังสอน” แต่ด้วยการนำเสนอเนื้อหาผ่านบทสนทนาระหว่างคุณตาผู้อ่านโยน กับลูกสาวในวัยเด็ก หลานสาววัยรุ่น ช่างพูด ช่างสังเกต และไร้เดียงสา จึงทำให้ผู้อ่าน ผู้ชม ติดตามเรื่องราวไปอย่างมีรู้เบื่อ และได้คติ ข้อคิดในการดำเนินชีวิตไปอย่างมีรู้ตัว จากเนื้อเรื่องของบทละครทำให้ได้แง่คิดเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้อ่านควรพิจารณาหลายแง่มุมด้วยกัน สิ่งแรกนั่นก็คือ “หัวใจทอง” คืออะไร

หัวใจทอง : หัวใจแห่งความดีงาม

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้ใช้วิธีการเล่าเรื่องได้อย่างน่าสนใจ ที่ชวนให้ผู้อ่านติดตามอ่านว่า “หมอนขวาน” แต่ละด้านสำคัญอย่างไร จนไปถึงด้านที่มีผ้ารูปหัวใจสีทองเย็บติดอยู่ ตลอดการเล่าเนื้อหานี้ ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้สอดแทรกข้อคิด คติสอนใจ ผ่านความคิด คำพูดและการกระทำของตัวละครอีกด้วย

หัวใจทองมีที่มาจาก “หัวใจสีขาว” ที่เย็บติดไว้ที่ด้านหนึ่งของหมอนขวาน ซึ่งหลวงประสิทธิ์ได้เล่าให้แม่บ่อยฟังว่า หัวใจสีขาว คือ หัวใจที่บริสุทธิ์ แต่แม่บ่อยห้อยสร้อยคอที่มีจี๋ทำด้วยทองคำเป็นรูปหัวใจ ด้วยความเป็นเด็กจึงสงสัยว่า หัวใจของตนเองเป็นสีทองจะบริสุทธิ์หรือไม่ หลวงประสิทธิ์ได้กล่าวว่าแม่บ่อยเป็นผู้มีหัวใจทองและเป็นทองทั้งตัว ด้วยเหตุนี้แม่บ่อยจึงได้หาผ้าสีทองมาติดทับหัวใจสีขาวที่หมอนขวานแทน ฉะนั้นหัวใจทอง จึงตีความได้ว่าเป็นการหลอมรวมของ หัวใจสีขาวที่แทนความบริสุทธิ์ และหัวใจสีทองที่แทนคุณค่า ความสูงส่ง และความดีงามนั่นเอง ฉะนั้นแล้วหัวใจทองก็คือ “คุณงามความดีในจิตใจของมนุษย์นั่นเอง” ดังปรากฏในบทละครความว่า

น้อย	หัวใจทำไมถึงสีขาวล่ะคะ
คุณหลวง	สีขาวเป็นสีของความบริสุทธิ์นะซึ่ลูก พ่อต้องทำใจของพ่อให้บริสุทธิ์
น้อย	บริสุทธิ์เป็นยังไงคะ
คุณหลวง	บริสุทธิ์แปลว่า สะอาด หมดจด ผ่องใส
น้อย	(หยิบหัวใจที่ห้อยอยู่ที่สร้อยคอให้ดู) ถ้ายังงั้นหัวใจของหนูนี้ไม่บริสุทธิ์รีคะ
คุณหลวง	(ยังไม่เห็นหัวใจที่สร้อยคอ) ลูกรักของพ่อ ลูกของพ่อบริสุทธิ์ทั้งตัวทีเดียว

(หัวใจทอง : 60)

ข้อคิดสำคัญจากเหตุการณ์นี้ก็คือ บุคคลควรมีหัวใจที่บริสุทธิ์ สะอาด อันประกอบไปด้วยคุณงามความดี ที่พร้อมจะส่งต่อความดีไปสู่ผู้อื่น โดยเฉพาะหัวใจของผู้ที่เป็นข้าราชการ หรือข้าราชการบำนาญ ดังเช่นข้อความที่หลวงประสิทธิ์กล่าวกับแม่น้อยว่า “สี่ขาเป็นสี่ของความบริสุทธิ์นี่ซีลูก พ่อต้องทำใจของพ่อให้บริสุทธิ์” ซึ่งตีความได้ว่าข้าราชการต้องมีหัวใจสีขาว เพื่อจะได้มีความซื่อสัตย์และพร้อมทำงานตอบแทนแผ่นดิน

ใครบ้างที่มีหัวใจทอง

นอกจากตัวละครเอกคือหลวงประสิทธิ์จรรยาแล้ว ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้สร้างสรรค์ให้ตัวละครเด็กอีก 2 ตัว เป็นตัวแทนของผู้มีหัวใจทอง นั่นคือ ลูกสาวของหลวงประสิทธิ์ชื่อแม่น้อย และหลานสาวชื่อหนูจิว อีกทั้งท่านยังได้สร้างสรรค์ตัวละครที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับแม่น้อย และหนูจิว นั่นก็คือ แม่นิดลูกสาวคนรองของหลวงประสิทธิ์ ซึ่งเป็นผู้ที่เกือบสูญเสียความมีหัวใจทองไปตลอดกาล

แม่น้อย ลูกสาวคนโตนั้น ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น ได้แสดงให้เห็นความมีหัวใจทองด้วยการย่อนเล่าเหตุการณ์ไปถึงการสนทนาระหว่างหลวงประสิทธิ์ ผู้เป็นพ่อ กับแม่น้อย เหตุการณ์ตอนนี้แสดงให้เห็น “หัวใจทอง” ของแม่น้อย ที่มีความบริสุทธิ์ คือ นึกถึงประโยชน์ของคนอื่นมากกว่าตนเอง เอาใจใส่และดูแลบุคคลที่ตนเองรักโดยปราศจากเงื่อนไขของผลประโยชน์ เห็นได้จากการสนทนาของหลวงประสิทธิ์กับแม่น้อย ที่หลวงประสิทธิ์บอกความลับกับแม่น้อยว่าได้หัวใจทองนี้จะสร้างเรือน ยาว ๆ ทำสนามใหญ่ให้เด็ก ๆ ได้วิ่งเล่น แม่น้อยซึ่งเป็นลูกไม่ได้แสดงท่าทีหวงสิ่งของของพ่อ กลับมีความยินดีและขอให้ตนได้เป็นหนึ่งในเด็กที่ได้มีโอกาสเล่นในสนามใหญ่นั้นด้วย ดังความว่า

คุณหลวง	ข้างใต้หัวใจทองของลูกนี่ พ่อจะสร้างเรือนยาว ๆ หลายสิบลวาทีเดียว
น้อย	ก็ความลับนี่เล็กนิดเดียว คุณพ่อจะทำยังไงคะ
คุณหลวง	ทำได้ซีลูก แล้วจะทำสนามใหญ่ ๆ ให้เด็ก ๆ อย่งลูกได้วิ่งเล่น
น้อย	ทำที่ใต้หัวใจทองนี่นะรีคะ
คุณหลวง	จ๊ะ ซื่นใจของพ่อ...
น้อย	ให้หนูไปวิ่งเล่นได้ไหมคะ
คุณหลวง	ได้ซีจ๊ะลูก

(หัวใจทอง : 63)

ตัวละครต่อมาคือ “หนูจิว” ลูกสาวของแม่น้อย หลวงประสิทธิ์ได้กล่าวว่า “หนูจิว” เป็นผู้มีหัวใจทองเหมือนกับแม่คือเหมือนแม่น้อยนั่นเอง การที่หนูจิวจึงมีหัวใจทอง เพราะหนูจิวใส่ใจทุกซอกซอกของบุคคลอื่นมากกว่าจะนึกถึงความสุขของตนเอง เช่น ในคราวที่หลวงประสิทธิ์พยายามหาหมอนขวานของตนที่ทำหายไป ผู้ใหญ่ในบ้านต่างเพิกเฉยกับความทุกข์ของหลวงประสิทธิ์ โดยแสดงความรำคาญและว่าหลวงประสิทธิ์พูดเพ้อเจ้อ มีเพียงหนูจิวที่ใส่ใจและช่วยหาจนพบหมอนขวาน หนูจิวหาหมอนด้วยหัวใจที่อยากให้คุณตาได้รับความสุข หาดด้วยหัวใจที่พร้อมมอบให้โดยปราศจากผลประโยชน์ ดังความว่า

คุณพ่อ หาหมอนขวานของพ่อมาให้พ่อก็แล้วกัน
ปราณี ดิฉันมีธุระจะไปกับคุณมานพ เดี่ยวจะกลับค่ะ คุณพ่อลองนึกคุณนะคะ...
คุณพ่อ (พูดอยู่คนเดียว) เอ้อ เรามันแก่แล้ว หายหมด หายหมด หมอนขวานก็หายไป
 เก้าอี้นี้ก็ไม่ใช่แม่น้อยก็ตายไป...
จิว คุณตาคะ จิวหาอะไรได้ คุณนี่แน่ะ
คุณพ่อ (ตั้งตัวขึ้นนั่งด้วยความตื่นเต้น และแสดงอาการดีใจอย่างมาก เมื่อเห็นหมอน
 ขวาน) ไม่หายดอกกรี หลานรักของตา หลานหาของที่ตารักกลับมาให้ตา (รับหมอน
 ขวานมาลูบคลำอย่างดีใจ)

(หัวใจทอง: 16-17)

นอกจากตัวละครที่มีหัวใจทอง ในเรื่องยังมีตัวละครที่เคยสูญเสียหัวใจทองไปแต่ก็ได้กลับมาในวันที่เกือบจะสายเกินไป นั่นก็คือ “แม้นิด” หรือแม่ปราณี หลวงประสิทธิ์กล่าวว่า ครั้งหนึ่งแม้นิดมีหัวใจทอง คือ หัวใจที่เป็นห่วงเด็กหรือนักเรียน นึกถึงประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นใหญ่ แต่มาวันหนึ่งแม้นิดกลับเสียหัวใจทองไป เพราะคิดจะทุบโรงเรียนเพื่อสร้างเป็นตึกแถว ซึ่งเป็นการตัดวงประโยชน์จากแผ่นดินเพื่อประโยชน์แห่งตน ดังความว่า

คุณพ่อ (โกรธมาก) แม้นิด นี่ลูกไม่ใช่ลูกของพ่อหรืออย่างไร
ปราณี (ตกใจ) คุณพ่อ นี่คุณพ่อพูดยังไง
คุณพ่อ ลูกของพ่อจะต้องเป็นห่วงเด็กห่วยเล็ก จะต้องนึกถึงประโยชน์ของบ้านเมือง
 เป็นใหญ่ ใจของลูกไม่บริสุทธิ์ พ่อ ลูกก็ไม่ได้เป็นห่วง เป็นห่วงแต่ตัวของลูกเอง
 เท่านั้น (เสียงดังขึ้น) ไปให้พ้นลูกอย่างนี้พ่อไม่ต้องการ

(หัวใจทอง: 71)

เหตุการณ์ที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นเป็นตอนที่หลวงประสิทธิ์ทราบว่าแม้นิด ได้ลาออกจากการเป็นครู จึงรู้สึกเสียใจที่ลูกสาวของตนละทิ้งหน้าที่ “ครู” ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สำคัญยิ่ง การละทิ้งหน้าที่ครู ก็เท่ากับการหมดสิ้นหัวใจทอง

อีกเหตุการณ์ที่ทำให้หลวงประสิทธิ์เสียใจ เพราะคิดว่าแม้นิดนั้นได้สูญเสียหัวใจทอง หัวใจแห่งความดีงามไปจนหมดสิ้น นั่นก็คือเหตุการณ์ที่แม้นิดหลงเชื่อมานพ ชายคนรัก พยายามหาโฉนดโรงเรียน เพื่อนำไปขาย และทุบโรงเรียนทิ้ง ดังความว่า

คุณพ่อ (ไม่ยอมแพ้) ชะ ชะ ผลประโยชน์อะไรกัน
มานพ (ฤทธิ์เหล้ากำเริบขึ้นอีก) ฮะ ๆ เงินนะซีครับ เงินนะซี คุณหลวงนะแก่แล้ว
 ไม่ทันสมัย...สมัยนี้ใคร ๆ เขาก็สร้างตึกแถวกันทั้งนั้น
คุณพ่อ ก็ทีนั้นเป็นโรงเรียน

- มานพ (พูดสวนออกมาทันที) โรงเรียนมันได้ประโยชน์อะไร ค่าเช่าก็ไม่ได้ ซ่อมก็ต้องซ่อมกันไม่รู้จักจบ ปล่อยให้รัฐบาลเขาทำเถอะ
- คุณพ่อ ... ก็มันงการอะไรของแก
- มานพ เปล่า มันไม่ใช่การอะไรของผม แต่ปราณีแน่ะครับเป็นคนต้องการ ...
- คุณพ่อ นี่จริงๆ รึ
- มานพ ... ถ้ามลูกของคุณหลวงเองก็แล้วกัน
- คุณพ่อ (เหลียวมาดูนพแล้วดูปราณี ใจคอไม่สบาย) จริง ๆ หรือแม่นิด (ปราณีไม่ตอบก้มหน้าร้องไห้อยู่ คุณพ่อพูดดั่งขึ้น) แม่นิด พ่อมีชีวิตอยู่ได้ด้วยความสุขก็เพราะว่าพ่อได้เสียสละเพื่อส่วนรวม ลูกจะทำลายเสียเช่นนั้นรึ (ปราณีร้องไห้อยู่ สะอื้น) บ้านเมืองเราต้องการให้เราเสียสละกันคนละเล็ก คนละน้อย ลูกไม่ทำแล้วยังมาขัดขวางพ่อ ...

(หัวใจทอง: 76-77)

อย่างไรก็ตามในภาวะวิกฤติที่มานพใช้ปืนชูและยิงปืนเพื่อนำโดนดไป แม่นิดได้แสดงให้ประจักษ์ว่าเธอมิได้สูญเสียหัวใจทองไป เพราะแม่นิดได้หันกลับมาปกป้องโดนดที่ดินของโรงเรียนและปกป้องพ่อ ดังความว่า

- คุณพ่อ แม่นิด ลูกของพ่อ ของที่ลูกถามหาพ่อก็รู้ว่าพ่อเก็บไว้ที่ไหน นายคนนี่...เขาอยากจะได้บอกพ่อตรง ๆ เอะลูก ว่าจะให้พ่อหยิบให้ไปรี ...
- ปราณี ... ไม่ให้คะ ไม่ให้คะ คุณพ่อย่าให้....
- คุณพ่อ พ่อซื้อหัวใจของลูกกลับมาได้ยังไงละ...แม่นิดลูกรักของพ่อ หัวใจของลูกเป็นทองแล้ว

(หัวใจทอง: 78, 84)

ข้อคิดสำคัญจากเหตุการณ์ข้างต้นคือ บุคคลควรเป็นผู้ที่เสียสละ นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน จึงจะนับได้ว่าเป็นผู้มีหัวใจทอง

เหตุใดศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น จึงใช้เด็กเป็นสัญลักษณ์แทนผู้มีหัวใจทอง

เนื่องจาก ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เชื่อมมั่นในคุณงามความดีของเด็ก เชื่อมั่นว่าเด็กกำเนิดมาพร้อมกับความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ โดยปราศจากการแต่งแต้มไปด้วยการกอบโกยผลประโยชน์ หรือมีความเห็นแก่ตน ความเชื่อนี้ของ ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น สะท้อนให้เห็นผ่านคำพูดของ “หลวงประสิทธิ์” และเจ้าคุณลุง ในตอนที่อบรมสั่งสอนหรือให้ข้อคิดแก่ตัวละคร โดยมักจะปิดท้ายคำสอนเหล่านั้นว่า “ยอมไม่เสียคน”

“ไม่เสียคน” หมายถึงอะไร “ไม่เสียคน” ในเรื่องนี้หมายถึงไม่เสียความดีงามแห่งจิตใจนั่นเอง การที่คนเราจะเสียอะไรบางอย่างไป เราต้องมีสิ่งนั้นอยู่ก่อน เด็ก ๆ มีความเป็นคน คือ มีความบริสุทธิ์แห่งจิตใจประดับตนอยู่ หากเด็ก ๆ ยังรักษาความดีต่อไป เด็ก ๆ ย่อมไม่เสียคน ดังเช่น

“คนที่เอาใจใส่ไปโรงเรียนยอมไม่เสียคน” (หัวใจทอง: 19) การไปโรงเรียนคือการออกไปสั่งสมประสบการณ์และความรอบรู้เพื่อใช้ในการพัฒนาตนและพัฒนาชาติต่อไป เหตุการณ์ตอนนี้เป็นตอนที่หลวง

ประสิทธิ์พูดกับจิวว่าตนเองเป็นครูมาตลอดชีวิต สบายใจจึงอายุยืน ทุกวันก็นุ่งโจงกระเบนสีน้ำเงินไปโรงเรียน ซึ่งหนูจิวก็บอกว่าตนเองก็ใส่เครื่องแบบสีน้ำเงินไปโรงเรียนทุกวันเช่นกัน

“คนที่ระลึกถึงชาติอยู่ทุกวันย่อมไม่เสียคน” (หัวใจทอง: 20) การระลึกถึงชาติคือการนึกถึงและทำประโยชน์เพื่อชาติเป็นสำคัญ มีใจกตัญญูทเวทิตาและซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน เป็นเหตุการณ์ที่หลวงประสิทธิ์อธิบายเกี่ยวกับช่างให้หนูจิวฟัง และหนูจิวได้กล่าวว่าตนเองนั้นเคารพธงชาติทุกวัน

“หลานต้องกินเป็นเวลาจะได้ไม่เสียคน” (หัวใจทอง: 21) กินเป็นเวลา หมายถึง การรู้จักบทบาทหน้าที่แห่งตน มีหน้าที่ต้องทำอะไรก็ต้องทำสิ่งนั้น เป็นเหตุการณ์ที่สมศรีแม่บ้านมาตามหนูจิวให้ไปรับประทานอาหาร

“เด็กที่รู้จักเคารพผู้ใหญ่จะไม่เสียคน” (หัวใจทอง: 27) หรือ **“หนุ่มๆสาวๆที่รู้จักเคารพผู้ใหญ่จะไม่เสียคน”** (หัวใจทอง: 26) การเคารพผู้ใหญ่ คือ การมีสัมมาคารวะ นอบน้อม ระวังคำสั่งสอนและข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพราะผู้ใหญ่คือผู้ผ่านชีวิตและสั่งสมประสบการณ์ไว้มาก เป็นเหตุการณ์ที่หลวงประสิทธิ์พาแม่ทรัพย์ที่เพิ่งแต่งงานกันมาไหว้เจ้าคุณลุง ซึ่งเจ้าคุณลุงบอกว่าการเคารพผู้ใหญ่เป็น 1 ใน มงคล 5 ประการ มงคลทั้ง 5 ประการนี้มีพร้อมในตัวหลวงประสิทธิ์จรรยา

มงคล 5 ประการ ได้แก่ 1) การเคารพผู้ใหญ่ (รู้จักบุคคล เคารพผู้ควรเคารพ) 2)กาลมงคล (มาไหว้ในวันปีใหม่ 1 เมษายน รู้จักกาลเทศะ) 3) การรับราชการ เพราะการรับราชการสนองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณในการที่ทรงพระมหากรุณาธิคุณชุบเลี้ยงตั้งแต่ “พ่อของเจ้าจนถึงตัวเจ้า” จุดนี้แสดงให้เห็นหัวใจของหม่อมหลวงปิ่น ที่ถ่ายทอดผ่านนายมันหรือหลวงประสิทธิ์ที่กตัญญูต่อในหลวงที่ได้ทรงชุบเลี้ยงทั้งหม่อมหลวงเปีย มาลากุล ผู้เป็นบิดา และหม่อมหลวงปิ่น ท่านจึงตั้งใจทำหน้าที่สานต่อการศึกษาเช่นเดียวกับนายมัน เพื่อแทนคุณของเจ้าเหนือหัว) และเจ้าคุณลุงยังได้กล่าวว่า **“คนที่จงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินย่อมไม่เสียคน”** 4) ความตั้งใจแน่วแน่ที่จะเป็นครูคือมงคลของชีวิต เพราะการเป็นครู คือ การอบรมสั่งสอนเด็กให้ประพฤติดีมีความรู้ ย่อมมีแต่ความเจริญและมีคนนับหน้าถือตา และจะทำให้ผู้เป็นครูมีความสุขที่หัวใจ และ 5) มงคลประการสุดท้าย เป็นมงคลกับไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั้งแผ่นดิน คือ 1 เมษายน 2435 เป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกระทรวงธรรมการขึ้นเป็นกระทรวงเสนาบดี แสดงให้เห็นว่าการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญของชาติ นี่จึงเป็นมงคลสูงสุดของชาวไทยที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ข้อคิดสำคัญจากเหตุการณ์ข้างต้น คือ บุคคลจะเป็นผู้บริบูรณ์พร้อมไปด้วยความดี ย่อมต้องเป็นผู้ที่มีหัวใจแห่งความดี นอบน้อม รู้จักกาลเทศะ และนึกถึงชาติ ศาสน์ กษัตริย์เป็นสำคัญ

บทละครเรื่องหัวใจทองนี้ นอกจากศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จะกล่าวถึงการไม่เสียคนดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังให้ข้อชี้แนะที่เปรียบเสมือน “วัคซีน” ในการสร้างภูมิคุ้มกันการเสียคนไว้ด้วย ดังนี้

วัคซีนป้องกันการเสียคนคืออะไร : นึกถึงส่วนรวมและซื่อสัตย์สุจริต

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ยังให้วัคซีนป้องกันการเสียคนไว้ด้วย ดังปรากฏในเหตุการณ์ที่เจ้าคุณลุงให้หลวงประสิทธิ์สัญญากับลุง 2 ข้อ สัญญาทั้ง 2 ข้อนี้เปรียบเสมือนวัคซีนในการป้องกัน “การเสียคน” ดังนี้

ข้อที่ 1 ก่อนที่เจ้าจะทำอะไรกะที่คืนที่ลุงให้นี่ ขอให้เจ้าทำใจของเจ้าให้บริสุทธิ์ อย่าคิดถึงประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว เจ้ายังเป็นหนี้บุญคุณบ้านเมือง ให้นึกถึงประโยชน์ของบ้านเมือง...ข้อที่ 2 ให้ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดชีวิต จะสอนหนังสือก็ให้สอนจนสุดความสามารถ มุ่งหมายจะให้ลูกศิษย์ลูกหาของเจ้าได้ดีจริงๆ ไม่ใช่สอนพอเสร็จไปวัน ๆ หนึ่ง

(หัวใจทอง: 38)

สาระข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นหัวใจทองของ ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ที่มีความงามแห่งจิตใจและเชื่อมั่นว่าเด็กทุกคนเกิดมาพร้อมกับความดีงามเหมือน ๆ กัน วัยเด็กเป็นวัยที่ยังมีความดีงามอยู่ถึงพร้อม จึงเป็นวัยที่สำคัญในการที่ผู้เป็นครูหรือบุคคลรอบข้างจะช่วยกันเสริมเติมแต่งความดีงามให้เด็ก เพื่อให้เด็ก “โตไปไม่เสียคน” ฉะนั้นครูและการศึกษาจึงสำคัญมาก โดยเฉพาะใน วัยเด็ก ที่หลายคนอาจจะเลยและมองข้าม ด้วยคิดว่าพวกเขาเป็น “เด็ก” แต่ก็เพราะความเป็น “เด็ก” หากเราปลูก “หัวใจทอง” ให้แก่เด็กตั้งแต่ต้น โตไปเด็ก ๆ ก็จะมีเชื้อแห่งความดี หรือหากบางครั้งระยะทางของการเจริญเติบโตได้กะเทาะหัวใจทองหลุดออกไปบ้าง แต่เชื้อแห่งความดีที่สั่งสมมานานย่อมนำมาจิตใจของเด็ก ๆ ให้กลับมาอบอุ่นไปด้วยสีทองได้เฉกเช่นเดียวกับ “แม่ นิด” ลูกสาวคนรองของหลวงประสิทธิ์ที่ได้เสียหัวใจทองไปในบางขณะของชีวิต แต่ก็สามารถกลับมาหัวใจทองได้โดยมิสายเกินไป สิ่งสำคัญอีกประการในช่วงเวลาที่เด็ก ๆ เผลอไผล เพลิดเพลินไปกับสิ่งไม่ดีงาม ครูต้องไม่เสียความเชื่อมั่นในคุณงามความดีแห่งหัวใจทองของเด็ก ๆ

หัวใจทองของหลวงประสิทธิ์เป็นอย่างไร

หัวใจทองของหลวงประสิทธิ์ ก็คือชีวิตและจิตวิญญาณของหลวงประสิทธิ์ ซึ่งในเรื่อง ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้ถ่ายทอดชีวิตของหลวงประสิทธิ์ผ่าน “หมอนขวาน” ซึ่งมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยมด้านยาวทำด้วยแถบผ้าสีต่าง ๆ คล้ายสีรุ้ง ที่สะท้อนให้เห็นหัวใจของหลวงประสิทธิ์ ดังนี้

แถบสีเขียวที่อยู่บนหมอนขวาน คือ “ผ้าห่มของแม่ทรัพย์ ที่ห่มวันแต่งงาน” (หัวใจทอง: 18) แม่ทรัพย์ คือภรรยาของหลวงประสิทธิ์ แถบสีเขียวนี้จึงเป็นตัวแทนหัวใจทองของความเป็นสามีและเป็นพ่อ เป็นผู้ค้ำจุนความเป็นครอบครัว เป็นหัวใจทองของลูกผู้ชาย ที่รักครอบครัว ซื่อสัตย์ต่อภรรยา และเป็นพ่อผู้ให้กำเนิดและอบรมสั่งสอนลูก

แถบสีน้ำเงินที่อยู่บนหมอนขวาน คือแถบที่มาจากผ้าถุงชุดแรกที่หลวงประสิทธิ์นุ่งไปรับราชการเป็นครู ดังนี้ “สีน้ำเงินริ สีน้ำเงินนี้ ผ้าที่ตานั้นไปทำงานครั้งแรก” (หัวใจทอง: 19) เป็นแถบที่แสดงหัวใจทองของความเป็นครู เพราะอาชีพแรกและอาชีพเดียวที่หลวงประสิทธิ์เลือกคือรับราชการครู เพราะต้องการใช้หัวใจสีทองของตนเองตอบแทนคุณแผ่นดินด้วยการพัฒนาเด็ก ๆ ให้มีการศึกษาเพื่อเติบโตไปเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติ โดยคติที่หลวงประสิทธิ์ยึดมั่นในการเป็นครูคือคติที่เจ้าคุณลุงได้มอบให้ “ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต สอนให้สุดความสามารถ มุ่งหมายให้ลูกศิษย์ได้ดีจริงๆ ไม่ใช่สอนพอเสร็จ ๆ ไป” นอกจากนี้ยังมีแถบสีขาว ซึ่งคือ

ผ้าเช็ดหน้าที่เจ้าคุณเสนาบดีให้เป็นรางวัลจากการเป็นครูที่ดี อันแสดงให้เห็นหัวใจของหลวงประสิทธิ์ที่มีความกตัญญูอยู่เป็นนิจ

มุขของหมอนขวาน ด้านที่มีรูปช้างสีขาวบนพื้นสีแดง มุขของหมอนขวานด้านนี้แสดงให้เห็นหัวใจของความรักชาติ เพราะมีลักษณะเทียบเคียงได้กับ “ธงช้าง” ซึ่งหนูจิวเกิดความสงสัยว่าทำไมไม่เหมือนธงที่โรงเรียน หลวงประสิทธิ์ได้อธิบายว่าธงช้างคือธงชาติของเมืองไทยในครั้งโบราณ การที่หลวงประสิทธิ์ทำรูปธงช้างไว้ที่หมอน เพราะหลวงประสิทธิ์มีคติว่า “ทำอะไรให้นึกถึงชาติ อย่างนึกถึงแต่ตัวเอง เพราะเราเป็นหนี้บุญคุณบ้านเมือง” (หัวใจทอง: 20) ซึ่งคติดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นหัวใจของผู้เขียนคือหม่อมหลวงปิ่น มาลากุลที่ดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่อง “ความรักชาติ”

มุขของหมอนขวานด้านที่มีรูป “หัวใจทอง” มุขของหมอนขวานด้านนี้เป็นมุขที่รวมสาระสำคัญของเรื่องหัวใจทองไว้หลายด้าน อันได้แก่ **หัวใจทองในด้านหัวหน้าครอบครัว** ที่เป็นผู้เป็นแบบอย่างให้ภรรยาและลูกได้เห็นถึงการสละผืนแผ่นดินที่เป็นสมบัติส่วนตัวเพื่อเกื้อประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม ทั้งนี้ เนื่องจากหลวงประสิทธิ์ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาประชาบาล ซึ่งมีหลักการที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชาติด้วยการเสียสละทุนทรัพย์ หลวงประสิทธิ์จึงได้สร้างโรงเรียนขึ้นบนที่ดินผืนที่เป็นของรับไว้จากเจ้าคุณหลุง และได้ขออนุญาตไว้ในหมอนขวานใบนี้ **หัวใจทองในด้านของความเป็นครู** ที่เข้าใจธรรมชาติของเด็ก ที่ต้องการทั้งที่เรียนและที่วิ่งเล่น เพื่อให้เด็ก ๆ ได้มีพัฒนาการที่สมบูรณ์อย่างรอบด้าน มุ่งหวังให้เด็กได้มีโอกาสทางการศึกษา และ**หัวใจทองของความรักชาติ** เพราะการให้การศึกษา ก็คือการสร้างชาติ หลวงประสิทธิ์ต้องการมีส่วนร่วมในการสร้างชาติ เพื่อตอบแทนคุณของชาติ บ้านเมืองและพระมหากษัตริย์ที่ตนเองได้มีความสุขอยู่ใต้พระบรมโพธิสมภาร อยู่ในแผ่นดินแห่งความสุขสงบ

วรรณกรรมเรื่องหัวใจทองจึงนับได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่มีส่วนประกอบต่าง ๆ สอดผสมกันได้อย่างลงตัว ทั้งกลวิธีดำเนินเรื่องผ่านบทสนทนาที่เรียบง่าย ไร้เดียงสา ระหว่างเด็กน้อยกับคุณพ่อและคุณตาผู้แสนอบอุ่น ใช้การดำเนินเรื่องแบบย้อนอดีตและปิดเรื่องด้วยการกลับไปสู่ปัจจุบันซึ่งสัมพันธ์กับฉากที่สร้างสรรค์มาอย่างพิถีพิถัน มีเนื้อหาชวนติดตามกล่าวคือมีเรื่องราวที่ทำให้เกิดความประทับใจ เกิดอารมณ์ร่วมไปกับเหตุการณ์ในเรื่องทั้งเศร้า และตื่นเต้น อีกทั้งยังสอดแทรกคุณธรรม ข้อคิดไว้อย่างแนบเนียน จึงสมควรค่าในการได้รับคัดเลือกให้เป็น “วรรณกรรมแห่งชาติ”

นอกจากนี้ “หัวใจทอง” ยังได้สะท้อนให้เห็นบุคลิกภาพของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุลผ่านตัวละคร “หลวงประสิทธิ์จรรยา” อีกด้วย ดังนี้

บุคลิกภาพและหัวใจของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุลที่สะท้อนผ่านตัวละคร

หัวใจของความจงรักภักดี

ศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล นับเป็นบุคคลต้นแบบของผู้มีความจงรักภักดีในหัวใจอย่างสูงยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการปฏิบัติงานต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อสนองพระมหากษัตริย์ของพระมหากษัตริย์และพระกรุณาของพระบรมวงศานุวงศ์อย่างสูง ดังปรากฏหลักฐานผ่านทั้งงานเขียน และคำปราศรัยต่าง ๆ ดังเช่นในคราวบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้กล่าวคำปราศรัยทางโทรทัศน์ตอนหนึ่งว่า

“ผมดีใจมากเมื่อได้ข่าวมาว่าจะมีการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ที่จังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ จะทรงเป็นประธานกรรมการเอง และผมก็ได้รับเกียรติให้เป็นรองประธาน ที่จริงผมได้ช่วยพระองค์มาหลายครั้งหลายหนแล้ว แต่ครั้งใดก็ไม่เหมือนครั้งนี้เลย เพราะว่าครั้งนี้เกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์ ผมเองเคยอยู่ที่นั่น ตามเสด็จสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไปที่นี่ถึง 6 ปี และมีอะไรผมก็ทำทุกอย่าง แต่ว่าอยากเรียนว่า ไม่มีครั้งใดจะเข้าไปในหัวใจลึกซึ้งเหมือนครั้งนี้...

(คำปราศรัยทางโทรทัศน์ในคราวบูรณะพระราชวังสนามจันทร์)

จากบทข้อความข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นหัวใจของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ที่ได้เต็มเปี่ยมไปด้วยความจงรักภักดีและพร้อมจะอุทิศตนเพื่อพระมหากษัตริย์อย่างเต็มกำลังความสามารถ ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จึงนับได้ว่าเป็นบุคคลต้นแบบของผู้มีหัวใจของความจงรักภักดีจวบจนลมหายใจสุดท้าย

หัวใจของความเป็นครูผู้เห็นความสำคัญของการศึกษา

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็น “ปูชนียาจารย์” ด้านการศึกษาอย่างแท้จริง ได้ก่อตั้งสถานศึกษาต่าง ๆ และพัฒนาการศึกษาอย่างรอบด้าน จนได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านการศึกษา วัฒนธรรม (วรรณคดี) และการสื่อสาร จากองค์การยูเนสโก (UNESCO) เนื่องในโอกาสฉลองวันเกิดครบ 100 ปี เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พุทธศักราช 2546

นอกจากนี้แล้วศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ยังได้ถ่ายทอดแนวคิดทางด้านการศึกษา ความเป็นครู ผ่านงานประพันธ์ร้อยกรองจำนวนมาก ดังเช่นบทประพันธ์ “ศึกษาศาสตร์ ศิลปากร” ที่ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้ประพันธ์เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของ “ครู” “การศึกษา” และ “สถาบันอันป่มเพาะวิชาความรู้” ดังบทประพันธ์ที่ว่า

สมถวิลเมื่อศิลปากร	เปิดคณะขึ้นสอนการศึกษา
ให้เป็นถิ่นศิลปวิทยา	เป็นแหล่งเร่งพัฒนาประชาไทย
ศึกษาศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ปราชญ์สรรเสริญ	ว่าเหมือนจุดเทียนดินนำสมัย
ศิษย์จะต้องมีครูอยู่เรื่อยไป	เพื่อชาติไทยก้าวหน้าจำแจ่มเอย

(ศึกษาศาสตร์ ศิลปากร : ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล 2513)

บทประพันธ์ข้างต้นได้กลายมาเป็นบทเพลงประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่นักศึกษาทุกรุ่นต่างขับขานสืบทอดกันมาด้วยหัวใจของความกตัญญูตทเวทิตาอย่างมีรู้สึกต่อ “ครู” คนแรกของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นครูผู้มีหัวใจของความเป็นครูอยู่ในทุกห้วงอณูของลมหายใจ

หัวใจของความเป็นสุภาพบุรุษ

หัวใจของความเป็นสุภาพบุรุษของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล นั้น ได้ต้นแบบมาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งจากพระราชจริยวัตร และจากพระราชดำริ ดังลายพระราชหัตถ์อันเป็นตอนหนึ่งในพระราชบันทึกภาษาอังกฤษที่ได้พระราชทานแก่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) แสดงพระบรมราโชบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงหรือวชิราวุธวิทยาลัย ซึ่งศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้แปลเป็นภาษาไทยความว่า “ข้าไม่ต้องการตำราเรียนที่เดินได้ ที่ข้าอยากได้ คือเยาวชนที่เป็นสุภาพบุรุษ ชื่อสัตย์สุจริต มีอุปนิสัยใจคอดี” ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ก็เป็นนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงหรือวชิราวุธวิทยาลัยเช่นกัน ฉะนั้นท่านจึงได้รับการปลูกฝังความเป็นสุภาพบุรุษมาแต่เยาว์วัย

นอกจากนี้จากบทสัมภาษณ์ของบุคคลผู้เคยปฏิบัติงานใกล้ชิดกับศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ต่างซาบซึ้งและกล่าวถึงท่านด้วยความเคารพ เทิดทูล ในคุณงามความดีของท่าน และคุณงามความดีนี้เองที่เป็นส่วนสำคัญของความเป็น “สุภาพบุรุษ ดังคำให้สัมภาษณ์ของบุคคลต่าง ๆ จากรายการสยามศิลป์ ปีที่ 2 ชุดที่ 2 ตอน หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล นักการศึกษาดีเด่นของโลก ออกอากาศเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2558 ทางช่อง Thai PBS ดังความว่า “เสือป่าต้องฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชา ผลประโยชน์ส่วนตนต้องถือว่าเหนือประโยชน์ส่วนตน อันนี้เป็นคติพจน์ในการดำเนินชีวิตของหม่อมหลวงปิ่นตลอดมา”(จุลสิงห์ วสันตสิงห์ : สยามศิลป์) จะเห็นได้ว่าคุณธรรมอันเป็นคติพจน์ของท่านคือหัวใจของความเป็นสุภาพบุรุษผู้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมเสมอ “คุณธรรมของท่านทำให้ท่านเป็นที่รักเคารพไม่เพียงแต่พวกเราในประเทศแต่ทั่วโลก” (คุณหญิงอัมพร มีสุข : สยามศิลป์) และ “ไม่ได้เป็นเกียรติยศหรือเป็นเกียรติประวัติของท่านหม่อมหลวงปิ่น แต่เพียงผู้เดียว แต่ผลงานแล้วก็ความดีงามของท่านนั้นเป็นเกียรติแก่ประเทศชาติของเราด้วย” (กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ : สยามศิลป์) จากความเห็นของบุคคลต่าง ๆ แสดงให้เห็นคุณลักษณะอันสูงค่ายิ่งในหัวใจของศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล นั่นคือ “คุณความดี และคุณธรรม” อันหล่อหลอมให้ท่านเป็นผู้มีหัวใจทองของความเป็นสุภาพบุรุษอย่างสมบูรณ์แบบ

บทสรุป

หากจะให้นิยามเรื่องหัวใจทอง ผู้เขียนขออนิยามว่า บทละครเรื่อง “หัวใจทอง” เป็นงานเขียนที่แทนความเป็นตัวตนของศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้เป็นอย่างดีเพราะท่านเป็นชายที่มีความเป็นสุภาพบุรุษ เป็นครูผู้มีหัวใจทอง เป็นข้าราชการผู้ที่มีหัวใจทองของความกตัญญูกตเวทิตาและความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และมีหัวใจทองของความรักชาติ ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีอยู่ทุกอณูของลมหายใจหัวใจทองของท่านเกิดจากต้นแบบที่สมบูรณ์แบบในความดีนั่นคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทุกพระราชจริยวัตร ทุกพระราชดำรัส จึงหล่อหลอมให้ศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความดีงามและส่งต่อความดีงามสู่แผ่นดินนิรันดร์

หัวใจทองเป็นของสมิครเล่น จะคิดเป็นมูลค่าหาได้ไม่
คำมีเท่าที่รู้อยู่แก่ใจ ของท่านผู้ที่ได้หัวใจทอง

(หัวใจทอง : หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล)

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ชลธิชา หอมฟุ้ง.(2560).การพัฒนาแนวการจัดการเรียนรู้วิชาภาษาไทยโดยใช้วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นฐานร่วมกับการเรียนรู้แบบเชิงรุกเพื่อส่งเสริมความสามารถในศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียน. **Veridian E-Journal, Silpakorn University**. ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม : 332-346.

ทำเนียบผู้บริหารมหาวิทยาลัยศิลปากร . สืบค้นได้จาก

<http://www.su.ac.th/en/about-presidenthall.php>. เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2561

ปิ่น มาลากุล. (2511). **หัวใจทอง การเมืองเรื่อรัก**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.

_____. (2535). คำปราศรัยทางโทรทัศน์ในคราวบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม.

Thai PBS. (2558). สยามศิลป์ ปีที่ 2 ชุดที่ 2 ตอน หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล นักการศึกษาดีเด่น ของโลก ออกอากาศเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2558.

ประวัติศาสตร์ศึกษาศาสตร์. สืบค้นได้จาก page กล้วยไม้บาน.เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2561.

พระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่เสนาบดีกระทรวงธรรมการ.

(2524).คณะนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์น้อมเกล้า ฯ ถวายพระราชกุศลในการทอดกฐินวัดตะเคียนคู่ อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี วันอาทิตย์ที่ 8 พฤศจิกายน 2524. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.

ภาษาต่างประเทศ

Pawaris Mina. (2016). “The Theatre Research Project “Hua Jai Thong”: The Play Which Reflects an Idea of Educational Values in Thailand”. **The Asian Conference on Asian Studies 2016 Official Conference Proceeding**.